

Význam rané zkušenosti pro další vývoj jedince

Jaroslava Dittrichová, Václav Břicháček, Daniela Sobotková

Ústav pro péči o matku a dítě, Praha

Otázce, jaký význam má raná zkušenost pro další vývoj, se v historii vývojové psychologie věnoval velký zájem. I v současné vývojové psychologii však tato otázka přitahuje pozornost a různí autoři upozorňují na nové pohledy, které si analýza této otázky zaslouží.

V tomto sdělení se zaměříme na dvě otázky:

- 1) Má raná zkušenost určující význam pro další vývoj jedince?
- 2) Má obohacená stimulace v raném věku význam pro další rozumový vývoj dítěte?

1) S názorem, že by raná zkušenost neměla pro další vývoj jedince význam, se v současné době nesetkáváme. Vesměs se soudí, že raná zkušenost má pro další vývoj jedince velký význam. V literatuře však nacházíme vyhraněné názory, které pokládají význam rané zkušenosti za určující pro další vývoj. Je zajímavé, jak poukazují Bornstein a Lamb (1992), že na takovém vyhraněném pojetí se shodují zastánci velmi různých teoretických východisek: psychoanalytického, behavioristického a různých teorií učení, a etologického.

Je možno se domnívat, že představa rané zkušenosti jako určujícího faktoru pro následný vývoj vychází ze starších zjednodušených konceptů vývoje jako lineárního děje. Podle takové koncepce existují přímé asociace mezi předcházejícími podmínkami a následným stavem.

V současnosti se setkáváme s pojetím vývoje jako otevřeného dynamického systému, který obsahuje různorodé subsystémy, mění se v čase a vzájemně se ovlivňující (Thelen 1990, Fogel 1990, Hopkins a Butterworth 1997, Goldfield a Wolff 2004). Takové pojetí opouští lineárně kauzální pohled a uplatňuje také stochastický pohled. Soudí se proto, že kontinuitu vývoje nemůžeme objevit lineárními predikcemi začátku a konce. Z tohoto hlediska je pak zjednodušené předpokládat, že by jednotlivá raná zkušenost, byť i třeba traumatická, musela mít určující dlouhodobý efekt.

Z pojetí vývoje jako otevřeného dynamického systému - někteří autoři¹ mluví o hierarchickém systému nebo o pohledu v kontextu (Seifer 2001) - vyplývá, že výzkum otázky, jaký význam má raná zkušenost, musí být komplexnější než jak se většinou prováděl. Podle Schaffera (2002) je výzkum, v kterém se popíše po několika letech stav dvou skupin dětí, z nichž jedna prošla v raném věku nepříznivou zkušeností a druhá nikoli, nedostatečný. Podle něho je třeba hodnotit mnohem větší počet vlivů, které na obě skupiny mohly působit, jako: individualita dítěte (dítě není pasivní tvor, jeho individuální charakteristiky spolupůsobí složitým způsobem se zkušeností); sociální kontext; podmínky, v kterých dítě žilo před nepříznivou situací a po ní. Dále je třeba přesněji vymezovat nepříznivý vliv a čas jeho působení. Schaffer připomíná, že časový úsek mezi ranou zkušeností a hodnocením následného stavu bývá dlouhý - často několik let - a to nedává možnost zhodnotit vlivy, které na dítě působily a efekt předchozích zkušeností modifikovaly. K tomu ještě platí, že dvěma body (raná zkušenost - následný stav) je možno proložit jakoukoli funkcí, lineární je jenom jedna možnost. Je třeba počítat dále i s tím, že jednorázová šetření nemohou zachytit intraindividuální proměnlivost

---

¹ Hierarchickým systémem rozumí skutečnost, že se ve všech vyvíjejících systémech vytvářejí vzájemné vztahy vertikálně i horizontálně, a že všechny části systému jsou schopny se ovlivňovat, ať už přímo nebo nepřímo (Gottlieb 2002).

složitých vývojových procesů. Můžeme se sice domnívat, že se jedná o náhodné kolísání, ale tento předpoklad nelze ověřit. Za zavádějící pokládá Schaffer spoléhat se jen na průměrné hodnoty. Výsledky různých studií totiž ukazují, že v následném stavu dětí, které prošly nepříznivou situací v raném věku, jsou velké individuální rozdíly (Koluchová 1987, 1992). Nové poznatky o vlivu rané zkušenosti přinášejí výzkumy průběhu adaptace rumunských dětí, které po těžké deprivaci byly adoptovány v západních zemích. Poměrně velké individuální rozdíly naznačují, že svízelný start do života může být při dobré péči napraven. Z těchto nálezů odvodil O'Connor (2003) několik možných modelů pro zachycení různé dynamiky dětského vývoje.

Závěr

Podle pojetí vývoje jako složitého systému, který obsahuje různorodé subsystemy, měnící se v čase a vzájemně se ovlivňující, i podle výsledků různých výzkumů nelze soudit, že má raná zkušenost určující vliv na další vývoj jedince. Neznamená to však, že by raná zkušenost nebyla důležitá: raná zkušenost může podněcovat nebo naopak nepříznivě ovlivňovat a tak do jisté míry zaměřovat směr dalšího vývoje.

2) Otázku, zda má obohacená zkušenost v raném věku význam pro další rozumový vývoj dítěte, rozebral ve vynikajícím článku "Mýtus prvních tří let" profesor Matějček (2002). Připomíná představy některých zahraničních odborníků, podle kterých prostředí obohacené v raném věku dítěte o vzdělávací a socializační podněty bude příznivě působit na intelektový vývoj dítěte. Také média - zejména v zahraničí - vzbuzují představy, co všechno se dá zlepšit ve vývoji dítěte zásahem zvenčí. Klasickým příkladem toho je tzv. Mozartův efekt: poslech Mozartovy hudby novorozenci a malými dětmi podle této představy příznivě působí na jejich intelektový vývoj, a proto se v některých porodnicích v USA předávají matkám jako dárek od vlády CD s klasickou hudbou. Přitom výzkum na různých úrovních (biologické, fyziologické, psychologické) nenabízí důkaz, že časně dětství je privilegovanou dobou pro učení a že nadbytek stimulace prospívá.

Podle profesora Matějčka se v současnosti věnuje mnoho pozornosti vývoji rozumovému, zatímco psychosociální vývoj zůstává v pozadí. Přitom rané období a zkušenosti v něm získávané jsou velmi důležité pro další citový a sociální vývoj dítěte. Na základě výsledků svých depriváčních i resilientních studií upozorňuje, že není lhostejné, nabude-li dítě v raném věku jistotu ve vztazích ke svým lidem a pocit bezpečí ve svém domově. Péče o dítě raného věku by se měla věnovat celému dítěti, nejen jedné složce jeho duševního vývoje. Rodiče, kteří mají vrozené psychobiologické dispozice o dítě pečovat přiměřeně k jeho individualitě i k jeho vývojovým potřebám, by měli být ve své rodičovské péči podporováni.

Závěr

Neexistují poznatky, které by dokládaly, že hyperstimulace v raném věku je příznivá pro další rozumový vývoj. Zaměření pouze na rozumový vývoj malého dítěte a možnosti jeho ovlivnění je jednostranné. Pozornost by se měla věnovat celému dítěti. Přirozené jedinečné rodičovské schopnosti by měly být ochraňovány.

Literatura:

Bornstein, M. H.; Lamb, M.E. *Development in infancy. An introduction*. New York: McGraw-Hill 1992.

Fogel, A. *The process of developmental change in infant communicative action: using dynamic systems theory to study individual ontogenies*. In: Colombo, J., Fagen, J. (Eds.). *Individual differences in infancy: Reliability, stability, prediction*. Hillsdale: L. Erlbaum As. 1990.

Goldfield, E.C.; Wolff, P.H. *A dynamical system perspective in infant action and its development*. In: Bremner, G., Slater, A. (Eds.). *Theories of infant development*. Oxford: Blackwell, 2004.

Gottlieb, G.. *Individual development and evolution. The genesis of novel behavior*. New York, Oxford: Oxford University Press, 1992.

Hopkins, B.; Butterworth, G. *Dynamical system approaches to the development of action*. In: Bremner, G.; Slater, A.; Butterworth, G. (Eds.). *Infant development: Recent advances*. Hove: Psychology Press, 1997.

Koluchová, J. *Diagnostika a reparaibilita psychické deprivace*. Praha: SPN, 1987.

Koluchová, J. *Psychický vývoj dětí v pěstounské péči*. Praha: MPSV ČR, 1992.

Matějček, Z. Mýtus prvních tří let života. *Čs. Psychol.* 2002, 46, s. 347-357.

O'Connor, T. G. Early experiences and psychological development. *Development and psychopathology*, 2003, 15, s. 671-690.

Schaffer, H. R. *The early experience assumption: Past, present, and future*. In: Hartup, W. W.; Silbereisen, R. K. (Eds.). *Growing points in developmental science. An introduction*. Hove, New York. Psychology Press, 2002.

Seifer, R. *Conceptual and methodological basis for understanding development and risk in infants*. In: Singer, L. T.; Zeskind, P. S. (Eds.). *Biobehavioral assessment of the infant*. New York, London: Guilford Press, 2001.

Thelen, E. *Dynamical systems and the generation of individual differences*. In: Colombo, J.; Fagen, J. (Eds.). *Individual differences in infancy: Reliability, stability, prediction*. Hillsdale: L. Erlbaum As. 1990.

Práce je podporována výzkumným úkolem CEZ MZOL 34 000 000 1.

DITTRICHOVÁ, Jaroslava; BŘICHÁČEK, Václav; SOBOTKOVÁ, Daniela. Význam rané zkušenosti pro další vývoj jedince. In HELLER, Daniel; PROCHÁZKOVÁ, Jana; SOBOTKOVÁ, Irena (ed.). *Psychologické dny 2004 : Svět žen a svět mužů : polarita a vzájemné obohacování : sborník příspěvků z konference Psychologické dny, Olomouc 2004*. Olomouc : Universita Palackého v Olomouci, 2005. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Facultas Philosophica, Psychologica 35 - suppl. Plný text příspěvku o rozsahu 3 s. je dostupný na přiloženém CD-ROM. ISBN 80-244-1059-1.